

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

МАСКЕВИЧ ОЛЕНА ЛЮДВИГІВНА

УДК: 37.035.000.28

**СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ
У ФУНКЦІОНУВАННІ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї**

09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
ШЕПЕТЯК Олег Михайлович,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
ПРЕДКО Олена Іллівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри релігієзнавства;

кандидат філософських наук, доцент
КОТЛЯРОВА Тетяна Олександрівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри культурології.

Захист відбудеться 11 травня 2017 року о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.07 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, ауд. 207.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-б.

Автореферат розісланий «___» квітня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р. В. Мартич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний глобалізований світ увиразнив нові темпи і нову якість історичної та соціокультурної динаміки. Зміни, що створили новий економічний, політичний, геополітичний, соціально-організаційний, культурний, ціннісний простір, глибоко позначилися на функціонуванні всіх соціальних інститутів, зокрема на інституті сім'ї. Полідисциплінарні дослідження сучасної сім'ї, свідчать про втрату або недостатнє виконання сім'єю історично-традиційних функцій – репродуктивної, виховної, економічної, комунікативної, психологічної; спостерігається послаблення позицій сім'ї як союзу поколінь, подружнього союзу; послаблюється роль сім'ї як чинника збереження й відтворення етноконфесійної ідентичності. Ці процеси можуть бути визначені як криза сім'ї. Вагому роль у кризових процесах відіграють аксіологічні чинники, втрата провідного місця сімейних цінностей у системі суспільних цінностей та структурі ціннісних орієнтацій особистості, еволюція самого їх змісту.

Сучасне українське суспільство, перебуваючи у бифуркаційній точці свого розвитку та під впливом євроінтеграційних і глобалізаційних процесів переживає суттєві трансформації, зокрема у сфері соціальних відносин. Унаслідок цього змінюються моделі гендерної взаємодії, форми і зразки родинно-шлюбних відносин, соціальна роль чоловіка та жінки в суспільстві та сім'ї. Реаліями України нині стає стрімке зростання кількості розлучень та неповних сімей, зниження народжуваності, поява альтернативних форм шлюбу, втрата традицій сімейного виховання, нові фази міжгенераційних конфліктів.

Заходи, спрямовані на зміцнення інституту сім'ї, повинні мати комплексний характер. Важливою умовою ефективності сімейної політики є духовно-ціннісна складова соціального життя, повернення сімейним інститутам ролі носія й транслятора аксіологічної та культурної пам'яті.

Споконвічно регулятором стосунків у суспільстві та сім'ї виступала і виступає релігія. Християнство на теренах України має багатовіковий досвід впливу на сім'ю та сімейні стосунки. Цей досвід, перерваний і відкинутий за десятиліття радянської доби, актуалізувався в умовах відродження повноцінного релігійного життя та розбудови України як поліконфесійної держави. Події останніх років підтвердили не тільки високий авторитет національно-орієнтованих церков у суспільстві, але й надзвичайно великий потенціал до перетворення церкви і релігійних організацій на дієвий інститут громадянського суспільства. Україна на європейських теренах постала своєрідним локусом, що виразно проявив зміну ролі церкви та релігійних інституцій, масштабів впливу християнських цінностей на соціум, значне розширення кола суспільних проблем, якими може і покликана займатися церква.

Відповідно, проблема ефективності християнських цінностей як соціальних регулятивів набуває нового змісту та потребує ретельного наукового дослідження. Це актуалізує філософсько-релігієзнавчу рефлексію ролі і значимості християнських цінностей у функціонуванні сучасної української сім'ї.

Ступінь наукової розробки проблеми. Вагомий внесок у розробку проблеми християнських цінностей і релігійної духовності зробили західні філософи М. Вебер, Г. Гегель, А. Камю, І. Кант, П. Тейяр де Шарден, Г. Марсель, К. Ясперс, Ф. Ніцше, Л. Фейєрбах, М. Еліаде та ін.

Спроби розбудови аксіологічних концепцій у християнській релігійній філософії здійснювали також російські релігійні мислителі М. Лосський, С. Франк, М. Бердяєв, Л. Шестов, Г. Фроловський.

Радянський період був найскладнішим періодом у ставленні до християнських цінностей у сфері родинно-шлюбних стосунків і має безпосереднє відношення до новітніх процесів релігійного відродження й реінституалізації релігії в Україні. Критичне ставлення до ціннісних засад християнства відображено в роботах Б. Лобовика, Г. Лебединця, Е. Дулумана, Ю. Суботіна, Д. Угриновича, А. Онищенко та ін.

Дослідження проблематики релігійної духовності, ціннісних орієнтацій українців в історичному та соціокультурному контекстах, окреслення ролі релігії в українському соціумі є одними з провідних напрямів наукових розвідок сучасних вітчизняних релігієзнавців. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики зробили: А. Колодний, Л. Филипович, П. Яроцький, В. Шевченко, В. Климов, О. Саган, А. Арістова, В. Титаренко, П. Павленко, О. Недавнія, Г. Кулагіна-Стадніченко, С. Здіорук, П. Саух, В. Докаш та ін.

Питання релігійної духовності, християнської етики, впливу християнства на сучасний моральний стан суспільства є предметом широкого обговорення в сучасному українському релігієзнавстві. До розробки релігійно-ціннісної проблематики в контексті духовної трансформації українського суспільства протягом останніх років безпосередньо чи опосередковано зверталися сучасні філософи та релігієзнавці В. Бондаренко, Н. Гаврілова, Т. Горбатенко, Н. Ковальчук, А. Колодний, В. Єленський, В. Лубський, Б. Лобовик, О. Предко, Л. Филипович, Є. Харьковщенко, Т. Гаврилюк, Л. Чупрій, П. Яроцький, І. Ломачинська, Т. Котлярова та інші.

Вплив християнства на духовне, національне та культурне життя у контексті історичного розвитку українського народу, вагоме соціальне значення християнства та особливості його віровчення є центральною проблематикою наукових розвідок О. Сагана, С. Головащенко. Інновації у віровченні та діяльності християнських церков в епоху глобалізації системно розглянуті у працях П. Яроцького.

З'ясування специфіки, структури й особливостей функціонування системи християнських цінностей у суспільстві на основі комплексного аксіологічного аналізу християнства належить С. Снігур, І. Подпоріну, О. Недавній, Г. Пиріг.

Об'єктивності дослідження сприяло опрацювання богословських візій даної проблематики, передусім творів Климента Олександрійського, Василя Великого, Івана Златоустого, Григорія Нісського, Тертуліана, Амвросія Медіоланського, Августина Блаженного.

Важливими є дослідження сучасних богословів та церковних діячів – предстоятеля УПЦ-КП Філарета, патріарха Кирила, професора богослов'я

А. Осіпова, – а також православних богословів з діаспори – митрополита Сурожського Антонія (Блума), протоієрея І. Мейсндорфа – в контексті уявлень про істинну сутність шлюбу.

Незважаючи на те, що цінності християнства були предметом теоретичного аналізу в різних контекстах, їх значення як чинника консолідації у сфері сімейно-шлюбних стосунків в умовах суспільних трансформацій потребує більш глибокого осмислення, що, власне, надало підстави окреслити проблемне поле дослідження, зумовило постановку відповідної мети і завдань, вибір джерел.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний із науковою темою Київського університету імені Бориса Грінченка: «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (реєстраційний номер 0110U06274), а також з іншими науковими напрямами роботи кафедри філософії Київського університету імені Бориса Грінченка.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 1 від 28 січня 2016 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз зміни соціального значення християнських цінностей в українському соціумі та динаміки їх впливу на функціонування сучасної сім'ї.

Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати основні наукові та богословські підходи до проблеми функціонування християнських цінностей в умовах сучасних суспільних трансформацій;
- здійснити структурно-функціональний аналіз християнської аксіології та визначити основні напрями еволюції аксіологічних систем основних християнських конфесій;
- визначити вектори модернізації соціальних доктрин православних церков щодо ролі християнських цінностей у функціонуванні сім'ї;
- висвітлити особливості сучасного католицького по трактовування впливу християнських цінностей на функціонування сім'ї в контексті глобалізаційних та глобально-демографічних процесів;
- дослідити вироблене в межах сучасного протестантизму розуміння ролі християнських цінностей та їх впливу на сімейні стосунки;
- спираючись на дані соціологічних досліджень, проаналізувати зміну ролі християнських цінностей у життєдіяльності та функціонуванні української сім'ї як первинної групи та соціального інституту;
- висвітлити співвідношення сакрального і профанного в сімейно-побутовій сфері українських віруючих, вплив релігії на збереження і трансляцію сімейних традицій;
- виділити причини та чинники диференційованості українського соціуму у ставленні до релігійних цінностей як регуляторів сімейного життя.

Об'єктом дослідження виступають християнські цінності в сучасній українській сім'ї.

Предмет дослідження – соціальне значення християнських цінностей у функціонуванні сучасної української сім'ї.

Методи дослідження обумовлені специфікою його предмета, метою та відповідними завданнями.

Теоретико-методологічну основу дослідження становить комплекс філософських, загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечує системний аналіз християнських цінностей в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні застосовуються порівняльно-історичний метод, метод типологічного порівняння, метод функціонального аналізу, а також методологія системно-теоретичного і структурно-функціонального аналізу. Методологічна основа дослідження доповнюється аналітичним, феноменологічним, герменевтичним і компаративним методами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в здійсненні комплексного аналізу функціональних особливостей християнських цінностей в сімейно-шлюбних відносинах в умовах новітніх соціокультурних реалій та поліконфесійного середовища України в єдності їх духовно-етичних та праксеологічних вимірів.

Наукова новизна конкретизується в наступних положеннях, які виносяться на захист.

Уперше:

- доведено, що незмінні основи християнської релігії, тобто віровчення християнства, змінюють форми зовнішнього вираження, зокрема, релігійні інститути, культ, релігійні комунікації постійно перебувають у процесі розвитку та зазнають певних трансформацій; ці зміни оприявнюються і в ситуативних застосуваннях християнських цінностей – еволюціонують способи їхньої конкретизації; загальнолюдським, особистісним, світським, конфесійним цінностям надається нових інтерпретацій;
- обґрунтовано, що триває еволюція змісту християнських цінностей, до інтерпретацій конфесійних цінностей додаються нові, відповідно до сучасного прочитання змінюється їх структурно-ієрархічне співвідношення, функціональне наповнення, соціальний вплив;
- висвітлено, що соціальні доктрини православних церков щодо ролі християнських цінностей у функціонуванні сім'ї залишаються незмінними та вірними православної сімейній традиції, однак зважаючи на нові обставини життя, які склалися в епоху глобалізації, православні церкви були вимушені уточнити свою позицію щодо шлюбу православних із представниками інших християнських конфесій;
- з'ясовано суперечливість сучасної християнської постмодерної релігійності, яка найбільш показово простежується в наступних явищах: у свідомості багатьох «поверхневих» християн зовнішній обряд стає важливішим за його богословське та змістовно-ціннісне наповнення; посилюється синкретизм християнських і нехристиянських цінностей; загострюється розрив між декларуванням релігійності і ціннісних орієнтацій та реальною поведінкою особи.

Уточнено:

- положення про те, що в основі сучасного католицького розуміння впливу християнських цінностей на функціонування сім'ї є сучасні глобалізаційні

та глобально-демографічні процеси; католицька церква, зберігаючи незмінними своє розуміння сім'ї та шлюбу, вимушена протистояти натиску пропаганди вільних сімейних зв'язків та союзів людей нетрадиційної сексуальної орієнтації; - твердження про те, що вплив християнських цінностей на функціонування сучасної української сім'ї як первинної групи і як соціального інституту охоплює різні площини: подружнє життя, ставлення до інституту шлюбу, народження дітей та сімейне виховання, стосунки між поколіннями, сімейні традиції і норми.

Набуло подальшого розвитку:

- розуміння ролі і впливу християнських цінностей на сімейні взаємини, вироблене в межах сучасного протестантизму: дотримання представниками пізнього протестантизму класичних позицій осмислення християнських цінностей у сім'ї, у той час як погляди представників неопротестантизму перебувають на стадії формування;

- положення про те, що в сучасному богословському та науковому дискурсі простежується неоднорідне усвідомлення ролі християнських цінностей у сімейно-шлюбних відносинах; репрезентанти богословської думки розглядають їх переважно в контексті біблійної традиції, намагаючись зрозуміти продуктивність використання конфесійного ресурсу в подоланні кризи сім'ї; філософська традиція висвітлення даної проблеми вирізняється акцентуацією на соціальній значущості християнських цінностей як на індивідуальному, так і суспільному рівнях; у межах релігієзнавства роль християнських цінностей у сімейно-шлюбних відносинах осмислюється переважно в контексті соціології релігії, де, з одного боку, звертається увага на зміни конструкту «сім'я» в сучасному соціокультурному просторі як на закономірний, прогресивний процес модернізації шлюбно-сімейних відносин у світовому потоці демократизації і гуманізації соціального життя, а з іншого – відшукуються шляхи оптимізації сімейно-шлюбних відносин, подолання їх інституційної кризи.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що її результати дають можливість дослідити трансформації ціннісних систем у сучасних українських сім'ях в умовах секуляризованого суспільства, поглиблюють розуміння особливостей християнського погляду на сімейне життя в українському соціумі в контексті різних релігійних конфесій, створюючи панорамне бачення поставленої проблеми.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що висновки та положення, які в ній викладені, можуть бути важливим внеском у розвиток концепції аксіологічної орієнтації сучасної української сім'ї, її ціннісних доміант; розробку заходів, що сприятимуть розв'язанню низки соціальних проблем сім'ї на сучасному етапі розвитку суспільства.

Результати дослідження можуть бути використані в розробці вихових стратегічних програм по вихованню молоді; соціальних програм захисту та допомоги сім'ї, зокрема в практиці роботи освітніх закладів та закладів соціального захисту.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, у якому представлено соціальне значення християнських

цінностей у контексті позитивного чинника функціонування сучасної української сім'ї, що корелюється з соціально-економічними і соціокультурними умовами життєдіяльності суспільства. В роботі виявляється сутність та обґрунтовується значення християнських аксіологічних норм у формуванні духовної культури українців у сфері сімейно-шлюбних взаємин, простежується їх вплив на зміцнення сім'ї.

У статті у співавторстві з к.філос.н., доц. Бичковим М.М. та к.і.н., доц. Черноу Н.М. автор визначив роль православних сімейних цінностей в збереженні сучасної української сім'ї. У статті у співавторстві з к.філос.н., доц. Бичковим М.М. автор дослідив аспекти існування християнської сім'ї в умовах православної традиції.

Дисертаційна робота є завершеною, самостійною науковою працею в якій викладено авторський підхід до проблеми соціального значення християнських цінностей у сучасній українській сім'ї.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї дисертаційної роботи були висвітлені автором у виступах на конференціях: Міжнародних науково-педагогічних читаннях: «Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи» (Ірпінь, 27-28 травня 2010 р.); Всеукраїнській науковій конференції: «Держава і Церква в новітній історії України» (Полтава, 19-20 листопада 2015 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції: «Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України» (Вінниця, 20-22 травня 2015 р.); Міжнародній науковій конференції: «Релігійна свобода на перехресті епох, країн, культур» (Київ, 16-17 вересня 2016 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції: «Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України» (Вінниця, 18-20 травня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 12 публікаціях, з яких 4 опубліковані у фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних рецензованих виданнях, з них – 1 одноосібно, 2 у співавторстві та 5 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертаційної роботи визначається метою, завданнями, а також внутрішньою логікою дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з них 177 сторінок – основного тексту. Список використаних джерел та літератури містить 211 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт та предмет; окреслено теоретико-методологічну основу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації; подано відомості про її апробацію, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі – *«Сакральні християнські цінності як об'єкт філософсько-релігієзнавчих та теолого-богословських рефлексій»* – аналізується стан розробки дисертаційної проблематики у філософській, релігієзнавчій та богословській літературі.

У підрозділі 1.1 – *«Християнсько-ціннісна проблематика у вітчизняній та світовій релігієзнавчій і богословській думці»* – обґрунтовується, що християнсько-ціннісна проблематика була і продовжує лишатись однією із найактуальніших у сучасній світовій релігієзнавчій і богословській думці. Здійснений аналіз видозмін і трансформацій християнських цінностей у ментальності, культурі, моралі, нормах українського суспільства. Виразно така трансформація простежується саме у сфері функціонування сімейних інститутів, в еволюції форм, функцій, цілей, групових і особистих цінностей, внутрішніх взаємозв'язків сучасної сім'ї, залежності її життєдіяльності від нових соціальних та духовних факторів.

У підрозділі 1.2 – *«Структурно-функціональний аналіз християнських цінностей: універсальна традиція і конфесійна специфіка»* – простежено й аргументовано, що християнські цінності здійснюють нерівномірний вплив на різні світоглядні та життєві позиції сучасного українця. У контексті релігійного світогляду визначальними є цінності онтологічного порядку – Бог, буття, душа, любов тощо, оскільки формують есхатологічно налаштований тип особистості та сприяють «воцерковленню» віруючого. Однак християнські цінності регламентують усі сфери буття людини, сприяють формуванню міцної та гармонійної сім'ї, яка «входить» до їхнього аксіологічного та духовно-етичного простору на кількох рівнях – соціальному (ставлення до навколишнього світу, міжособистісна комунікація) та індивідуальному (внутрішньоособистісна рефлексія).

Другий розділ – *«Сім'я в контексті включення християнських цінностей в сучасний соціальний простір»* – присвячено релігієзнавчому дослідженню нормативних моделей сім'ї у християнстві, доктринальних настанов християнської релігії щодо сім'ї та шлюбу, конфесійних моделей гендерної взаємодії, форм і зразків родинно-шлюбних відносин, соціальної ролі чоловіка та жінки в суспільстві та сім'ї. Структурно-функціональний аналіз дозволив визначити вектори диференційованості конфесійних моделей: православна сім'я є патріархальною; католицьку сім'ю слід вважати дитиноцентричною (у Католицькій Церкві природне планування сім'ї заохочується з огляду на відповідальне батьківство); протестантська сім'я заснована на партнерських засадах.

У підрозділі 2.1 – *«Соціальні доктрини православних церков про значення християнських цінностей для функціонування сімейних інститутів»* – розкрито позицію та особливості ставлення православних Церков до інституту сім'ї та проаналізовано значення і дієвість християнських цінностей у сфері родинно-шлюбних відносин у сучасних умовах українського суспільства. В контексті православного віровчення визначальну роль у функціонуванні сім'ї відіграє любов як найвища цінність, оскільки шлюб потрактовується як благословенний Богом подружній союз, який перетворюється у Церкві на таїнство любові. Означена християнська аксіологічна орієнтація частково затребувана в сучасному прагматичному і секуляризованому українському суспільстві, водночас вона збігається з традиційними національними українськими

уявленнями про сім'ю і в такий спосіб сприяє формуванню та збереженню традиційної української родини.

У підрозділі 2.2 – *«Католицька церква про пріоритети функціонування християнських цінностей в сімейній сфері»* – досліджено модель католицької сім'ї та її особливості на основі вивчення Кодексу Канонічного Права Католицької Церкви та Кодексу Канонів Східних Церков. Встановлено, що характерною особливістю католицького розуміння шлюбу є божественно-сакральний та природно-договірний його характер. У такий спосіб Католицька Церква визначає сім'ю як найвищу цінність, яка має божественне походження і, відтак, створюється одного разу і назавжди. Виявляючи турботу про сім'ю в сучасному глобалізаційному світі, церква акцентує увагу на цінності життя, виступає противником будь-яких способів його позбавлення. Базуючись на означених цінностях, Католицька церква утверджує в суспільстві цінність традиційного шлюбу та активно протистоїть будь-яким іншим виявам сучасних його форм.

У підрозділі 2.3 – *«Протестантське бачення впливу християнських цінностей на формування і функціонування сім'ї»* – розкрито сутність поглядів на сім'ю в пізніх протестантських деномінаціях. Доведено, що спільним для протестантських деномінацій є розуміння сім'ї як «домашньої церкви», що позбавляє шлюб характеру таїнства. За соціальною доктриною протестантської церкви, найбільшою цінністю постає віроповчальне джерело – Біблія, відповідно до якої регламентуються правила і норми функціонування сім'ї, родина як «домашня церква» потрактовується як союз Бога та подружжя; практика сімейних молінь, іноді щоденних, вивчення Біблії й інших релігійних джерел, строге дотримання релігійних традицій, обрядів, звичаїв і приписів сприяє формуванню міцної сім'ї, а відтак, продуктивності використання конфесійного ресурсу в подоланні кризи сім'ї.

У третьому розділі – *«Роль і місце християнських цінностей у життєдіяльності української сім'ї в контексті сучасних соціорелігійних процесів»* – проаналізовано місце християнських цінностей в сучасній українській сім'ї в умовах нових соціокультурних реалій. Розглянуто трансформації християнських цінностей та встановлено їх причини.

У підрозділі 3.1 – *«Священне і профанне в сімейно-побутовій сфері українських віруючих»* – розкрито роль і місце сакрального та профанного у функціонуванні християнських цінностей у сучасній українській сім'ї: історично притаманна українській ментальності сакралізація профанного знаходить свій вияв у сучасних формах укладання шлюбу – проведення обряду вінчання незалежно від ступеня релігійності подружжя; хрещення дітей раннього віку; облаштування помешкань сакральними християнськими символами – хрестами, іконами, ладанками тощо. Нині означені форми сакралізації простору та часу мають високий рівень актуальності, що зумовлює невинну трансляцію християнських цінностей у суспільну свідомість. Водночас цей процес носить поверховий, нерідко еkleктичний характер, що послаблює вплив християнських цінностей на функціонування сучасної української сім'ї як первинної групи і як

соціального інституту і гальмує процес подолання кризи сучасної сім'ї в контексті глобалізаційних та глобально-демографічних процесів.

У підрозділі 3.2 – *«Вплив релігії на збереження і трансляцію національних і сімейних традицій»* – розкрито зміст понять «традиція», «національні традиції», «сімейні традиції». Простежено тривалий взаємозв'язок релігії та сім'ї. Доведено, що в умовах стрімкого розширення поліконфесійного середовища України християнські цінності відіграють консолідуючу роль, сприяють збереженню національних традицій, серед них і традиційної сім'ї. Показано відмінність між імплементацією християнських цінностей та нехристиянських (ісламських) в середовище української сім'ї. Незважаючи на збільшення інтересу до ісламу та нетрадиційних релігій, історично вкорінені в суспільній свідомості християнські цінності утримують в Україні домінування християнства.

У підрозділі 3.3 – *«Конфесійні особливості традиційного та модерністського бачення сучасної української сім'ї»* – розглянуто специфіку бачення інституту сучасної християнської сім'ї в аспектах традиційності і модернізму, впливу новітніх соціокультурних реалій на зміст конфесійних інтерпретацій проблем сім'ї та сімейних відносин. З'ясовано питання щодо принципів розбіжностей позицій традиціоналізму та модернізму в тлумаченні кризи сімейно-шлюбних відносин та її причин. Розкрито зв'язок між специфічними особливостями нинішніх конфесійних соціальних доктрин традиціоналізму та модернізму і новими тенденціями, якими характеризуються сімейні відносини в сучасному суспільстві. Закцентовано на впливі духовно-ціннісної складової соціального життя, релігійної зорієнтованості на збереження сім'ї як такої, на еволюції аксіологічних систем основних християнських конфесій з метою повернення сімейним інститутам ролі носія й транслятора аксіологічної та культурної пам'яті.

У *«Висновках»* сформульовано результати дослідження, зроблено теоретичні узагальнення, окреслено перспективи розробки проблемного поля, визначеного метою дисертації.

1. Сучасний глобалізаційний простір об'єктивно впливає на форми вираження віровчення християнства, релігійні інститути, культ, релігійні комунікації, які постійно перебувають у процесі розвитку і зазнають зовнішніх трансформацій. Ці зміни зачіпають і християнські цінності – еволюціонують форми їхнього тлумачення (додаються нові інтерпретації загальнолюдським, особистісним, світським, конфесійним цінностям). Відповідно до сучасного прочитання сутності християнських цінностей змінюється їхнє структурно-ієрархічне співвідношення, функціональне наповнення, соціальний вплив. Особливо це помітно на межі ХХ-ХХІ ст., коли під виглядом уточнень чи доповнень відбулося переосмислення богословського, церковно-канонічного, церковно-соціального бачення традиційних проблем.

2. Реалізація християнством своїх функцій залежить від історичних, соціальних, політичних і конфесійних факторів. Система цінностей не є раз і назавжди незмінним утворенням. Вона зумовлюється розвитком суспільства. Трансформації в ньому можуть породжувати відповідні перетворення і в змісті,

і у формах реалізації та функціях християнських цінностей. Любов у християнській аксіології посідає найвищий щабель. Вона виступає найважливішою моральною цінністю. Функції християнських цінностей трансформуються, що зумовлюється змінами у сфері їх дії. Структурованість цих функцій у цілісну систему відбувається історично і має конфесійну специфіку.

3. Аналіз питання модернізації соціальних доктрин православних церков щодо ролі християнських цінностей у функціонуванні сім'ї привів до висновку, що порівняно з католицизмом та протестантизмом православні церкви залишаються найбільш консервативними в питаннях про сім'ю та шлюб. Погляди православних церков ґрунтуються на основоположних нормах Святого Письма, Передання і працях Святих Отців. Спираючись на непорушну істинність цих джерел, позиція православних церков полягає в категоричному неприйнятті та засудженні у сімейно-шлюбній сфері тих явищ, які руйнують підвалини традиційної сім'ї в сучасному суспільстві. Це передовсім розлучення, яке в православ'ї вважається гріхом, перелюб, блуд, дошлюбні та позашлюбні статеві зв'язки, гомосексуальні стосунки і одностатеві шлюби, різні експериментальні моделі сімей і спільного мешкання; вільна любов. Переглянувши деякі свої попередні установки щодо конкретних питань шлюбу, УПЦ МП дозволяє одруження православних із католиками, членами Древніх Східних Церков та протестантами, які сповідують віру в Триєдиного Бога, але за непохитної умови, що таїнство шлюбу православних з католиками і протестантами відбуватиметься в православній церкві, і зобов'язанні батьків виховувати дітей у православній вірі. Еволюційні зміни в концепції соціальних православних доктрин детермінуються соціокультурними трансформаціями в соціальному бутті.

4. Розгляд особливостей сучасної католицької доктрини впливу християнських цінностей на функціонування сім'ї в контексті глобалізаційних та глобально-демографічних процесів показує, що католицька церква гостро засуджує та не приймає гомосексуальні та неформальні шлюби, які визнаються юридично в деяких країнах Західної Європи. Позиція Католицької Церкви залишається незмінною і базується на категоричному неприйнятті засобів контрацепції, на запереченні можливості здобувати сан священника у римо-католицькій церкві жінкою, дотриманні цілібату. Католицька доктрина щодо шлюбу та сім'ї не зазнала кардинальних змін відповідно до викликів сучасного глобалізаційного світу. У католицизмі з'являються ліберальні погляди щодо нововведень у сімейно-шлюбній сфері. Папа Римський Франциск прагне відповідати викликам сучасності, як представник ліберально зорієнтованої спільноти, але його побажання були відхилені Синодом – на офіційному рівні у католицькій доктрині зміни не відбуваються.

5. У розумінні ролі і впливу християнських цінностей на сімейні стосунки сучасні протестантські церкви виходять з того, що сім'я – це найперша і найважливіша ланка суспільства, що створена Богом. Інститут сім'ї протестанти вважають найдавнішим із усіх соціальних інституцій. Шлюб, як Божа установа, сприймається за умови, якщо він відповідає біблійним критеріям. За настановами усіх протестантських Церков, сім'я базується на найвищому з Божих об'явлень,

даних людині, – на Святому Письмі. На відміну від православ'я та католицизму, протестанти не визнають безшлюбності як шляху до раю, тому інститут чернецтва у цих церквах відсутній. Сучасні протестантські церкви зберегли традиційні християнські погляди на питання подружньої зради, гомосексуальні та дошлюбні сексуальні стосунки.

6. Співвідношення сакрального і профанного в сімейно-побутовій сфері українських віруючих і впливу релігії на збереження і трансляцію сімейних традицій показує, що в сучасному українському суспільстві сім'я не сприймається як сакральне утворення, а шлюб у свідомості сучасних українців не є таким, що укладається на небесах. Християнські обряди здійснюються незалежно від рівня релігійності подружжя. Ставлення до сакрального у сімейно-побутовій сфері українських віруючих має поверхневий, не рідко еклектичний характер, що знижує ефективність впливу християнських цінностей на процес подолання кризи сучасної родини.

7. Дані соціологічних досліджень життєдіяльності та функціонування української сім'ї як первинної групи та соціального інституту доводять, що вплив християнських цінностей на функціонування сучасної української сім'ї охоплює різні площини її функціонування, зокрема, подружнє життя, ставлення до інституту шлюбу, народження дітей та сімейне виховання, взаємини поколінь, сімейні традиції та норми. Цінності християнства в практиці сімейно-шлюбних відносин виступають в якості морального ідеалу, зразка поведінки. Однак їх збереження в сім'ї має свої особливості, які залежать від конфесійної приналежності, регіону, віку, статі тощо.

8. Ставлення до релігійних цінностей в українському соціумі відрізняється і залежить від сільської / міської культури, західної / східної територіальної приналежності, конфесійної / позаконфесійної участі – православної / греко-католицької / світської, від рівня освіти та гендерних характеристик. Сучасним християнам бракує витримки, духовного посвячення й вірності біблійним моральним стандартам. Релігійна віра відіграє не однакову роль в житті представників різних конфесій: найбільш зосереджені на ній протестанти, для яких віра постає основним консолідуючим їх чинником (проте тільки на рівні конкретної спільноти). Католики, залишаючись на позиціях традиціоналізму, відгукуються на суперечливі заклики сучасного секуляризованого суспільства. Православні ж ставляться до своєї віри як до частини традиційної культури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Маскевич О. Л. Конфесійні особливості бачення сучасної християнської сім'ї: між традиційністю і модерном / О. Л. Маскевич // Українське релігієзнавство : Збірник наукових праць. – 2012. – № 62–63. – С. 143–156.

2. Маскевич О. Л. Значення християнських цінностей в утвердженні інституту сім'ї: православний контекст / О. Л. Маскевич // Українське релігієзнавство : Збірник наукових праць. – 2013. – № 67. – С. 65–75.

3. Маскевич О. Л. Value orientations of the modern Ukrainian family: religious studies perspective / O. L. Maskevich // Гілея. – 2016. – Випуск 109 – №6. – С. 215–218.

4. Маскевич О. Л. Священне і профанне в сімейно-побутовій сфері українських віруючих / О. Л. Маскевич // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Серія: філософія. – 2016. – Вип. 779. – С. 65–70.

Статті у наукових міжнародних виданнях:

5. Маскевич О. Л. Християнская семья в условиях современности : традиционность vs модерн / О. Л. Маскевич // Научный журнал открытой дипломатии : «Власть и общество» (История, Теория, Практика). – 2016. – №2 (38). – С. 135–146.

6. Маскевич О. Л. Роль православных семейных ценностей в сохранении украинской современной семьи / Олена Маскевич, Микола Бичков, Наталія Чорна // Науковий журнал Міжнародного академічного суспільства М. Балудянского. – 2015. – № 3. – С. 119–121. (Словаччина) (особисто автору належить матеріал щодо визначення ролі православних сімейних цінностей в збереженні сучасної української сім'ї).

7. Маскевич О. Л. Christian family values in approving of the family institute : the orthodox context» / Олена Маскевич, Микола Бичков // Науковий журнал Міжнародного академічного суспільства М. Балудянского. – 2016. – № 5. – С. 94–96. (Словаччина) (особисто автору належить дослідження аспектів існування християнської сім'ї в умовах православної традиції).

Публікації в інших виданнях:

8. Маскевич О. Л. Церква – джерело відродження традиційних духовних цінностей в сім'ї / О. Л. Маскевич // Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи : Ірпінські міжнародні науково-педагогічні читання 27-28 трав. 2010 р. : Матеріали – Ірпінь, 2010. – С. 57–59.

9. Маскевич О. Л. Морально-ціннісні орієнтири української православної сім'ї : сучасний контекст / О. Л. Маскевич // Держава і Церква в новітній історії України : Всеукр. наук. конф. 19-20 листоп. 2015 р.: зб. наук. ст. – Полтава, 2015. – С. 408–414.

10. Маскевич О. Л. Соціальне значення християнських цінностей в утвердженні сучасної української сім'ї / О. Л. Маскевич // Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України : II Міжнар. наук.-практ. конф. 19-23 трав. 2014 р. : зб. наук. пр. – Вінниця : Центр підгот. наук. та навч.-метод. вид. ВТЕІ КНТЕУ, 2014. – Ч. 2. – С. 265–275.

11. Маскевич О. Л. Релігія як фактор збереження й трансляції національних і духовних традицій / О. Л. Маскевич // Релігійна свобода

на перехресті епох, країн, культур: наук. щоріч. за ред. А. Колодного. – К., 2016. № 19 – С. 73–77.

12. Маскевич О. Л. Вплив православних сімейних цінностей на духовні підвалини сучасної української сім'ї / О. Л. Маскевич // Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України : IV Міжнар. наук.-практ. конф. : зб. наук. пр. – Вінниця : Центр підгот. наук. та навч.-метод. вид. ВТЕІ КНТЕУ, 2016. – Ч. 2. – С. 354–364.

АНОТАЦІЯ

Маскевич О.Л. Соціальне значення християнських цінностей у сучасній українській сім'ї – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2017.

У дисертації досліджено соціально-регулятивне значення християнських цінностей в сучасній українській сім'ї, що актуалізується в умовах суспільних трансформацій. Показано особливості сучасного потрактовування впливу християнських цінностей на функціонування сім'ї в руслі сучасних глобалізаційних та глобально-демографічних процесів в православ'ї, католицизмі та протестантизмі.

Окреслено, що вплив християнських цінностей охоплює різні площини сім'ї як первинної групи і як соціального інституту. Показано сегментованість українського соціуму у ставленні до християнських цінностей. Виявлено розрив між декларуванням своєї релігійності і ціннісних орієнтацій і реальною поведінкою; перетворення релігійності на новий стереотип, моду, іміджевий пріоритет.

Ключові слова: сім'я, соціальне значення, криза сім'ї, християнські цінності, священне, профанне, національні традиції, сімейні традиції, традиціоналізм, модернізм.

АННОТАЦИЯ

Маскевич Е.Л. Социальное значение христианских ценностей в современной украинской семье. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия и философия истории. – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2017.

В диссертации проведен комплексный философско-религиоведческий анализ социального значения христианских ценностей в функционировании современной украинской семьи.

Древним регулятором отношений в обществе и семье выступает религия. Христианство на территории Украины имеет многовековой опыт воздействия на семью и семейные отношения. Этот опыт, прерванный и отброшенный за десятилетия советской эпохи, актуализировался в условиях возрождения института религии и развития Украины как поликонфессионального государства. События последних лет подтвердили не только высокий авторитет национально-

ориентированных церковью в обществе, но и чрезвычайно большой потенциал к превращению церкви и религиозных организаций в действенный институт гражданского общества. Украина на европейских просторах представляет своеобразный локус, где отчетливо проявилось изменение роли церкви и религиозных институтов, масштабов влияния христианских ценностей в социуме, значительно расширился круг общественных проблем, которыми может и призвана заниматься церковь, если она действительно заботится о духовности и целостности общества.

Соответственно, проблема эффективности христианских ценностей как социальных регулятивов приобретает новый смысл и требует тщательного научного исследования. Это актуализирует философско-религиоведческую рефлексию роли и значимости христианских ценностей в функционировании современной украинской семьи.

Показано, что распространенные стереотипы о неизменности христианской религии на самом деле необъективны: и вероучения христианства, и религиозные институты, и религиозный культ, и религиозные коммуникации постоянно находятся в процессе развития и испытывают определенные трансформации. Эти изменения затрагивают и христианские ценности – эволюционирует их содержание, добавляются новые интерпретации общечеловеческих, личностных, светских, конфессиональных ценностей, меняется их структурно-иерархическое соотношение, функциональное наполнение, социальное влияние в современном контексте.

В работе показано, что социальные доктрины православных церковью о роли христианских ценностей в функционировании семьи остаются верными православной семейной традиции, а изменения, которые произошли, касаются вопроса брака православных с представителями других христианских конфессий.

Выявлено, что в основе особенностей современного католического понимания влияния христианских ценностей на функционирование семьи лежат современные глобализационные и глобально-демографические процессы. Модернизация взглядов касается вопросов развода и отношения к людям с нетрадиционной сексуальной ориентацией.

Раскрыта роль и влияние христианских ценностей на семейные отношения, в пределах современного протестантизма. Представители позднего протестантизма остаются на классических позициях понимания христианских ценностей в семье, а представители неопротестантизма находятся в процессе формирования системы взглядов.

Выявлено, что влияние христианских ценностей на функционирование современной украинской семьи охватывает различные плоскости семьи как первичной группы и как социального института: супружескую жизнь, отношение к институту брака, рождение детей и семейное воспитание, отношения между поколениями, семейные традиции и нормы.

Раскрыто противоречие современной христианской постмодернистской религиозности, которое наиболее показательно прослеживается в следующих явлениях: преобладание внешней, обрядовой, культовой сторон религиозной

деятельности над содержательно-ценностным, смысловым и символическим наполнением; синкретизм христианских и нехристианских ценностей в сознании; разрыв между декларированием своей религиозности и ценностных ориентаций и реальным поведением; преобразования религиозности в новый стереотип, моду, имиджевый приоритет.

В работе показана сегментированность украинского социума по отношению к христианским ценностям. Эта особенность обусловлена целым рядом факторов, связанных с зависимостью от сельской / городской культуры, западной / восточной территориальной специфики, от конфессиональной или внеконфессиональной ориентации: православной / греко-католической / светской, от уровня образования, от гендерных характеристик. Массив украинских семей в рецепции религиозных ценностей очень дифференцирован.

Выводы и положения, которые изложены в результате исследования, могут быть важным вкладом в развитие концепции аксиологической ориентации современной украинской семьи, прежде всего в контексте значения христианских ценностей в ее функционировании.

Ключевые слова: семья, социальное значение, кризис семьи, христианские ценности, священное, профанное, национальные традиции, семейные традиции, традиционализм, модернизм.

SUMMARY

Maskevych O.L. The social significance of Christian values in the functioning of a modern Ukrainian family. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in philosophy, speciality 09.00.11 – “Social philosophy and philosophy of history”. – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2017.

The thesis studies the social-regulative function of Christian values in the modern Ukrainian family, which are becoming crucially important in conditions of social transformation.

The modern features of the interpretation of the Christian values' influence on the family functioning in the context of modern globalization and global-demographic processes in Orthodoxy, Catholicism and Protestantism are analyzed.

The thesis reveals the fact that there is a gap in declaration of one's religiousness and real value orientations and real behavior. Religiosity turns into a new stereotype, fashion, image priority.

Key words: family, social significance, family crisis, Christian values, sacred, profane, national traditions, family traditions, traditionalism, modernism.

Підписано до друку 07.04. 2017 р. Формат видання 60x84/16.
Ум. др. арк. 0,93 Тираж 100 пр. Зам. № 7-051.

Київський університет імені Бориса Грінченка.
04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

